

**EESTI, ESTORANTO
JA TEISED KEELED**

BIBLIOTHECA CONTROVERSIARUM

SARJA KOLLEGIUM

Maarja Kangro (kirjanik ja tõlkija)

Hasso Krull (kirjanik ja tõlkija)

Rein Raud (Tallinna Ülikool)

Marek Tamm (Tallinna Ülikool)

Aro Velvet (Lõuna-California Ülikool)

Tallinna Ülikool

Jaan Kaplinski

**EESTI, ESTORANTO
JA TEISED KEELED**

Tallinna Ülikooli Kirjastus
Tallinn 2020

Bibliotheca CONTROVERSIARUM

Bibliotheca Controversiarum
Jaan Kaplinski
Eesti, estoranto ja teised keeled

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

Kujundaja ja küljendaja Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

Autoriõigus: Jaan Kaplinski, 2020
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2020

ISSN 1736-9398
ISBN 978-9985-58-877-2

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Pakett

SAATEKS

Olen hariduselt ja kutsumuselt rohkem lingvist kui literaat. Nii pole ma enam ammu kirjutanud midagi kirjandusest, küll aga keelest ja keeltest. Kuigi elu ja töö on võimaluse end keeleteaduses edasi harida raskeks teinud. Nüüd, kaheksakümnenda eluaastani jõudes, leidsin, et tahan oma keealased kirjutised, olgu artiklid, olgu esseed, kokku koguda ja ühes raamatukeses avaldada. Neid on ilmunud pea kuuekümnne aasta jooksul mitmetes väljaannetes, ajalehtedes, ajakirjades, kogumikes ja mõned neist on jõudnud ka raamatu „Võimaluste võimalikkus“ kaante vahele. Olen paar kuud tegelnud nende laialipillatud tekstide otsimisega ja ka põhjalikuma või pääliskaudsema redigeerimisega. Olen ka lisanud mõne uue kirjatöö.

Minu keeleteaduslikud huvid on juba varakult kaldunud keelefilosoofia, võiks ehk ka öelda, semiootika poole, kuigi semiootika sisu ja tähendus on mulle endiselt veidi hämar, vahel tundub, et mõndagi saaks öelda ja selgeks rääkida semiootika vaatenurka ja termineid appi võtmata. Kuid siin võin eksida. Mind on huvitanud keelte semantika, see, kuidas inimesed eri keeltes oma mõtteid ja tähelepanekuid sõnastavad. Nii olen otsinud erinevusi ja sarnasusi ning vahel sattunud ootamatustele. Nagu siis, kui leidsin palju sarnasusi vene ja eesti keele vahel, mis viis huvile selle vastu, mida võib pidada soome-ugri substraadiks vene

keeles. Olen ka omajagu tegelnud ideofooniaga, onomatopoeetikaga ja otsinud siin paralleele meie sõnapaaride vahel, mis samuti viivad veidi üllatavatele tulemustele: eesti keel ja suur osa soome-ugri keeli on siin lähedased draviidi keeltele, Euroopas aga baski keelele. Kuidas seda lähedust seletada, ma ei tea.

Süvenemine eesti keele omapärasse on muidugi viinud kiuslikule mõttele, kas ja kuidas võiks eesti keeles kujuneda mingi omapärane filosoofia, mispoolest see, Nietzsche poolt pakutud uurali-altai maailmanägemine erineb või erineks „indogermaanide ja musulmanide omast“. Selle üle on teistest lähtekohtadest omajagu mõelnud Oskar Loorits ja eriti Uku Masing, kelle nägemused on mind ka inspireerinud teemaga rohkem tegelema ja neile mõtetele-nägemustele eksaktsemat väljendust otsima.

Teiselt poolt on mu arusaamad eesti keele omapärast ja selle omapära väärtusest viinud mind konflikti praeguse eesti keele korraldamise ja õpetamisega, mis minu meelest ei ole õigetel alustel. Eestlastele õpetatakse seda, mida nimetatakse emakeeleks, nagu võõrkeelt, ja seda keelt korraldatakse ja muudetakse, hoolimata eriti keele omapärast, ent ka lihtsalt loogikast. Olen kurb, et meil on keele harimise ja arendamise saanud oma kätte rühm kitsalt grammatikale ja leksikale keskendunud inimesi, kelle tegevuses on tugevasti alles Johannes Aaviku poolfuturistlikud arusaamad keelest. Ning samal ajal ei tunta ega hinnata piisavalt tõsisemate keeleteadlaste nagu Andrus Saareste, Lauri Kettuse, Kaarel Leetbergi ja Valter Tauli tööd ja vaateid.

Pole ka normaalne, et keele arendamisest on peaaegu kõrvale jäänud kirjanikud, kes mujal on olnud just keele loojad, hoidjad ja uuendajad. Nagu Venemaal Puškin või Prantsusmaal Malherbe või Boileau. Pole normaalne, et meie kirjanikud vaguralt lasevad keeleteimetajatel muuta oma stiili, näiteks sõnajärge, grammatilisi vorme ja muud. Sellest kõigest olen kirjutanud palju ja üht-teist sellest olen valinud ka siia raamatusse.

SISUKORD

Oma keel ja keeled	11
Soome-ugri keeled ja filosoofia	46
Kirjandus, keel, identiteet	83
Eesti filosoofia?	102
Heidegger, emakeel ja keeleema.	114
Keel ja tõelus.	120
Tühi ilmaruum	129
<i>Vivat lingua latina</i>	136
Mitmus, hägusus, nimed.	142
Pool kinga pooles jalas. Mõnest põhjamaisest isoglossist.	147
Etümoloogiasõnaraamatust ja etümoloogiatest.	153
Millal hingus hingab ja millal hingusele läheb?	163
Mõni mõte Koguja raamatu tõlkijalt.	170
Dehumaniseeriv keel	179
Kolm kohalikku keelt uues kuues	202
Kuidas teritada kirvest ehk prantsuse iluaiast ja eesti ühiskeelest	206
Eesti ja estoranto võrdluseks	211
Kapsaraud ja kirvesilm	224
<i>Kas</i> -sõnadest elavas keeles	229
Riimidest: natuke teooriat ja rohkem praktikat	235
Keelekorralduse süvastruktuurist	243
Pikad vokaalid ja hüperkorrektsus	263

Kas kaks eesti keelt?	269
Keeletunnet ei anna toimetada.	286
Keelesäädusest	293
Emakeel, eesti keel ja estoranto	299
Ilmumisandmed	311

OMA KEEL JA KEELED

Võin öelda, et kasvasin eestikeelses kodus. Kuid see eesti keel oli kaugel sellest, mida mulle õpetati koolis ja ülikoolis. Vanaema oli saanud kodus saksakeelse hariduse. Tema õpetaja oli muide tema tädi, kirjanik Arvo Mägi ema Ida. Nii oli vanaema jutus palju saksa sõnu, oli ka tugevaid võrukeelepärasusi. „Voodi“ asemel ütles ta näiteks „vuudi“. Kuigi jah, päris võru keeles nimetatakse voodit sängiks. Tädi Mara, Marie Pael, kes sattus meie kodusse vanaisa-vanaema kasutütre, oli kasvanud Valgas voorimehe peres, kus, eriti kui tuli külla „Grosstante“, räägiti saksa keelt. Tema kõnes olid tavalised niisugused sõnad nagu „auskuss“ (*Ausguss* – kraanikauss), „kurte“ (vöö), „antsuhh“ (*Anzug* – ülikond), „siishen“ (viiner), „kurtschluss“ (*Kurzschluss* – lühiühendus) ja palju muud. Käidi patseergangil rohkem kui jalutamas; toitu šmooriti; lille, mida tavaliselt nimetatakse meelepeaks, nimetas tädi „jeesmeniht“ (*Vergissmeinnicht*); õhukaan oli luftaken ja hari oli pürst. Tädi laulis mulle tihti saksa laule, vahel saksa-, vahel eestikeelsete sõnadega. Vanaema, kes ise ei laulnud, mäletas, et tema lapsepõlves Võrumaal olid nooremad inimesed öelnud regilaulu üles võtnud vanematele naistele, et jätku järele, selline laul on „nigu tetäs rihevärtit valla“, laulgu mõni ilus laul. Tähen-dab, saksa laul. Piibel, mis vanaemale leeripäevaks kingiti, oli saksakeelne, saksakeelse pühendusega. Nagu ka tema õe

Marta lauluraamat ja salmialbum. Sellele mõeldes sain aru, kuidas eesti rahvas XIX aastasaja lõpupoole saksastus. Millest väga võimalikult rahva päästis venekeelne kool.

Emä, tädi Mara ja vanaisa olidki saanud põhiliselt venekeelse hariduse. Emä alustas Tartu Puškini gümnaasiumis, hiljem, juba iseseisvusajal, lõpetas nüüd Miina Härma nime saanud Eesti Nooresoo Kasvatuse Seltsi I järgu Tütarlaste Kooli. Vanaisa õppis Tartu Õpetajate Seminaris, mis oli samuti venekeelne. Kodus Valgas olevat vanaisa-vanaema vahel kõnelnud saksa keeles, kui eesti keele oskusest keelulisemate asjade arutamiseks puudu tuli. Nii oli ka vene ja saksa keelel meie kodus kindel koht ja venekeelseid sõnu, lauseid ja salmikesi kuulsin lapsepõlves omajagu. Ja pere tutvavatega, niisama ka meie Ülikooli tänava ühiskorteri venelastest naabritega suhtlemisest jäi meelde venekeelseid ütlemissi. Emä laulis mulle unelauluks vahel Lermontovi „Казачья колыбельная“.

Vene keelega on omal kombel seotud ka minu elu esimene teenistus. Nimelt paluti kellegi ühise tutvava kaudu mul käia Tartu Uspenski kiriku preestri Rostislav Lozinski poja Sergeiga eesti keelt rääkimas, et tema keeleoskust parandada. Minu meelest oskas Sergei eesti keelt sama hästi kui mina, aga igav meil ei olnud: hulkusime linnas, vahel käisin ka nende pool külas, kus õppisin samuti natuke vene keelt. Nüüd olen interneti kaudu teada saanud, et mu toonane sõber Sergei hakkas isa jälgedes vaimulikuks, isegi lasi end mungaks pühitseda, sai vaimuliku akadeemia professoriks, aga suri noorelt, kolmekümne kolme aastaselt.

Ema oli noorena õppinud Saksamaal Kurt Joosi tantsukoolis moodsat ekspressiivset tantsu, siis täiendanud end Prantsusmaal, kus samuti elas mõne aasta. Nii oli ta õppinud korralikult ära saksa ja prantsuse keele. Ta sai töödki prantsuse keele õpetajana, kuigi raskematel aegadel pidi leiba teenima veterinaarlaboris, ent ka tõlkides ja tõlkeid toimetades. Mõned tema tõlked ilmusid, kui ma ei eksi, Villem Altoa nime all. Kord, kui Johannes Semperist oli saanud *unperson*, vaatas ta läbi ja redigeeris Semperi tõlgitud Emile Zola „Söekaevureid“, mis originaalis kannab nime „Germinal“. Ta õppis Tartu ülikoolis kaugõppes prantsuse keelt ja sai säält ka diplomi. Prantsusmaa oli talle südamelähedane ja muidugi püüdis ta ka mulle päris varases lapsepõlves, olin siis esimestes klassides, prantsuse keelt õpetada. Mitte eriti edukalt, ent grammatika alused ja hääldamise sain siiski selgeks, mis keele õppimise hiljem, keskkooli ajal, palju lihtsamaks tegi. Ja ema juttudest said Pariis, tema tänavad ja prantslaste kombed mulle koduseks.

Ema filoloogiaõpingud viisid minugi huvid tahestahtmata keelte ja isegi keeleteaduse poole. Kui ema õppis üldkeeleteaduse eksamiks või arvestuseks, lugesin minagi tema konspekti, nii huvitav oli vaadata, mis keelkonnad on olemas ja mis keeled sinna kuuluvad. Sellega sobis hästi kokku mu filateelia-harrastus: marke kogudes ja vanu katalooge uurides sain hää ülevaate maailma maadest ja riikidest ning nende uuemast ajaloost. Näiteks sellest, mis toimus kohas nimega Fiume, mis kolooniad olid Prantsusmaal Aafrikas ja misasi oli Kaug-Ida vabariik. Meelde jäi

seegi, et hispaania keeles on post *correos*, portugali keeles *correios*. Ema ei olnud kindel oma eesti keele oskusele: oli käinud rohkem vene kui eesti koolis ja elanud aastaid välismaal. Nii pidin juba koolipoisina hakkama läbi lugema tema tõlgitud tekste ja tegema neisse vajalikke parandusi. Olin ikkagi esimene pere liige, kes käis eesti koolis. Usun, et minu keeleteimetaja-töö tuli ema Balzaci-tõlgetele kasuks.

Pääle ema oli minu keele- ja keeleteaduse-huvide innustajaks ka isa, keda ma küll ei mäletanud: kui ta arreteriti, olin pooleaastane tita. Kuid temast oli jäänud hulk raamatuid lingvistikast ja filosoofiast, mida silmitsesin juba enne seda, kui neid lugeda suutsin – olid muidugi prantsuse, saksa, inglise ja poola keeles. Suur osa neist on mul praegugi alles ja olen neid kasutanud ülikooli ajal. Nagu Otto Jesperseni „Language: Its Nature, Development and Origin“ ja „The Philosophy of Grammar“. Mulle oli oluline ja õpetlik ka Ferdinand de Saussure'i kolleegi ja tema loengute väljaandja Charles Bally „Le Langage et la Vie“. Selles raamatus on isa allakriipsutusi, nüüd ka minu omi. Bally on üks neid lingviste, kes rõhutab emotsioonide, subjektiivsuse osa keele toimimises ja ajaloos, mis tähendab muidugi ka erilist tähelepanu elava keele, kõnekeele vastu.

Isa raamatud ja allakriipsutused neis näitavad selgelt tema huvi prantsuse-šveitsi lingvistide tööde vastu, kus rohkem tähelepanu on pööratud psühholoogiale kui loogikale. Pole ime, et tema lähemate sõprade hulgas oli Andrus Saareste, kes ka tundis hästi samu prantsuskeelseid autoreid ja on kirjutanud emotsioonide mõjust keele arengule, näiteks

artiklis afektiivsest geminatsioonist eesti keeles. Mõtlen, et meiegi lingvistidele kuluks ära selle valdkonnaga rohkem tegelda. Ja muidugi lugeda ka prantsuskeelseid töid. Isegi saja aasta eest ilmunud Charles Bally omi, mis olulises osas pole aegunud. Bally seisukohtadega tasuks tõsiselt tutvust teha ka eesti keele õpetajatel ja didaktikutel. Bally leiab, et kolmveerand grammatikast on elavale keelele võõras ja ametlikuks kirjakeeleks saades saab emakeelest peaaegu et surnud keel. Tema arutlused „prantsuse keele kriisist“, sellest, mis on keeles ja keeleõpetuses loomulik ja oluline ja mis on valesti, võiksid anda midagi ka meie keele olukorra (kriisi?) mõistmiseks. Bally meelest ei suuna keele arengut enamasti mitte loogika. Ta toob näite sellest, kuidas ladina *caput* küll andis prantsuse sõna *chef*, kuid pää tähenduses tuli keelde *tête*, mis on pärit ladina sõnast *testa* – pott.

Kuni murdeeani ma keele ja keelte vastu siiski sügavamat huvi ei tunnud. Koolis, muidugi kodu abiga, sain vene keele piisavalt selgeks, et hakata lugema venekeelseid raamatuid. See viis mind selleni, mida olen nimetanud oma poeetiliseks ärkamiseks. Võimsa impulsi andis Lermontovi luuletus „Воздушный корабль“ – sellest kõigest olen ka kirjutanud. Igatahes lugesin mõned aastad pärast kohtumist Lermontovi vaimuga pääasjalikult vene keeles, kuigi maal sugulaste pool oli mu põhilektüür vanad Loomingud – säääl avastasin arbujate luule, mis on lähedaseks jäänud tänini. Nagu vene kirjandus ja vene keel. Mille õppisin koolipõlves päris selgeks, nii et mind kutsuti II keskkooli Leningradi-ekskursioonile keeleoskajana kaasa. Vene

keeles luuletuste kirjutamiseks jäi mu oskus siiski napiks, selleni jõudsin hoopis hiljem.

Sugulaste juures maal õppisin võru keelt, mida minu lapsepõlves veel peaaegu kõik inimesed maal kõnelesid, endastmõistetavalt ka minu eakaaslased, kellega külavahel silkasin ja kala püüdsin. See keel oli veel elus, nagu isegi nüüd hääbuv tartu keel. Mõlemaid on mul olnud võimalus ehedal kujul vanemate inimeste suust kuulda. Meie ajal vist ei mõistagi inimesed, mida tähendab rääkimise mõnu. Kui vaimukalt ja leidlikult-loovalt võisid keelt kasutada mõned napi haridusega maainimesed! Sellist mõnusat loomulikult loovat keelekasutust kohtasin veel ka ülikoolipõlves Saaremaal. Säält on ta puhuti jõudnud saarlastest-muhulastest kirjanike – Reedik Soari, Juhan Peegli, Juhan Smuuli ja Jüri Tuuliku lugudesse. Kahjuks ei ole võru keelest põhjaeesti kirjakeelde sellist lihtsat teed kui saarte murdest. Võru keel on ikkagi omaette keel, rühm muistse Lõuna-Eesti, Ugandi-Sakala murdeid. Olen võõramaalastele ikka toonud lihtsa näite mõlema eesti keele erinevustest: kui põhjaeesti keeles on *ära karda*, siis veel nüüdki võib Ida-Võrumaal kuulda *peläku-iq*. Teised sõnad, teine grammatika. Olen võru keeli üht-teist kirjutanud, ilmunud on luulekogu, väike lugu metsaskäigust ja valmis on ka suvemälestuste-raamatu-kene. Aga seda, et võru keel võiks jälle vana ja noore Võrumaa rahva igapäevakeeleks saada, on mul raske uskuda. Ta jääb ikka rohkem entusiastide keeleks, vähemuse keeleks ka Võrumaal. Aga kirjutada selles keeles võib ja kirjutama peab. Kasvõi jonni pärast. Mu tuttav jidiši keele õpetaja

Dovid Katz ütles, et ta võitleb kõigi hävingule määratud asjade eest. Eks minagi.

Koolis õpetati alates 8. klassist ka „võõrkeelt“. Vene keel, nagu teame, võõrkeel ei olnud, kuigi Eestis teda ka otse teiseks emakeeleks ei tihatud nimetada. Meie koolis, Tartu I keskkoolis oli valida inglise ja saksa keele vahel. Mõnda aega oli hiljem võimalik õppida põhikeelena ka prantsuse keelt, mida ema sääl enne pensionile minekut õpetas. Ma ei kõhelnud eriti, kumba valida, nii õppisin koolis inglise keelt. Selle õpetus, nagu ka vene keele õpetus, oli nii puudulik, nii raamatu- ja kirjakeele põhine, et temast ei oleks piisanud selleks, et neis keeltes asju ajada, inimestega suhelda. Ballyl on suuresti õigus: minu kogemus ütleb, et literatuursete tekstikatkete lugemine ja grammatikareeglite tuupimine ei anna tõelist keeleoskust. Selle annab kokkupuude elava keelega ja intensiivne raamatute lugemine. Tänapäeval muidugi internet Facebooki ja muude võimalustega. Mis näitab, et elav keel võib olla ka kirjutatud keel, kui ta ei lähe liiga eemale kõnekeelest.

Mu vaimustus luulest, huvi kirjanduse vastu, viis ka tõsisemale keeltehuvile. Lugeses André Maurois' „Arieli ehk Shelley elu“ püüdsin hakata lugema Shelleyt inglise keeles. Shelley on muidugi raske autor, ema abiga sain mõned tema kuulsad luuletused siiski loetud ja kahtlemata mõjutasid need mind tublisti. Sain ka aimu sellest, kui tugev on tollases inglise keeles ja kirjanduses ladina keele ja antiikkirjanduse taust, mida tundmata on Shelleyst või teistest autoritest võimatu korralikult aru saada. Ning kui palju on

inglise kirjakeeles ladina päritolu sõnu. Inglise keele oskuse sain kätte alles ülikoolipõlves tänu usinale lugemisele, ent ka BBC kuulamisele. Inglise tuttavate küsimuse pääle, kus ma õppisin nii hästi selgeks inglise keele, vastasin, et see on lihtne: vaja tund päevas kuulata BBC World Service'it kolmekümne aasta jooksul.

Nii oli mu keeltehuvi tublisti seotud ka huviga poliitika, maailmas toimuva vastu. Stalini surma järel 1953 alanud „sulaaeg“ ja sellele järgnevad vapustused Ida-Euroopas muidugi innustasid inimesi kuulama Lääne raadiosaateid. 1956 kuulasime emaga Vaba Euroopat ja Ameerika Häält poola keeles – neid ei segatud. Ema oskas keelt ja tänu tema abile ja vene keele oskusele hakkasin peagi uudistest aru saama. Kuulasime Gomulka kõnesid ning eriti pingsalt ja meeletehtlikult hilissügisese uudiseid Ungarist, kus Nõukogude väed surusid maha revolutsiooni. Tollest ajast on meelde jäänud sõnad *czołgi radzieckie* – Nõukogude tankid ... Muidugi kuulasime – tihti koos vanaisaga – ka venekeelseid saateid: Ameerika Häält, BBCd, Svobodat, mida paraku palju segati.

Paradoksaalsel kombel mõjutas Ungari tragöödia mind aga eriti usinasti tegelema vene keelega. Pärast arusaamist, et igasugusele vabanemisele tõmbab Moskva kindlalt riiviette, mõtlesin, et peab maksku mis maksab, sellest riigist välja pääsema. Kuidas, seda ma ei teadnud, kuid teadsin, et pärast Nõukogude sputnikut on Läänes huvi ka vene keele ja kultuuri vastu tõusnud. Nii arvasin, et kõige kindlam oleks hakata endast koolitama russisti – vene filoloogi,

keele ja kirjanduse asjatundjat. Alustasin tõemeeli ja lausa süstemaatilisel: võtsin iga nädal linnaraamatukogust ühe venekeelse raamatu. Alustasin Andrejevist, siis võtsin Garšini, siis Gogoli ja nii edasi. Lõpuni ei jõudnud, vahele tulid muud harrastused ja esimene armumine. Aga keelt õppisin muidugi tublisti.

Prantsuse keelt hakkasin tõsiselt edasi õppima kooli eelviimasel-viimasel aastal. Niisamuti poola keelt, milles oli abi ka isast jäänud Mickiewiczi köitest. Võtsin läbi Štšerba prantsuse keele õpiku ja alustasin ka (samuti venekeelset) poola keele õpikut. Mõlemad olid sisult väga nõukogulikud, prantsuse keele õpikus oli minu mäletada rohkem lookesi Moskvast kui Pariisist. Ja poola keele õpikus oli viisakusvormi *pan* ja *pani* asemel antud *wy*, mida ma eales pole Poolas kellegi suust kuulnud. Tollal olid sääl veel elus mõned mu isa sugulased, kellega ema pidas poolakeelset kirjavahetust, mis oli talle üsna raske. Meie sidemed nendega kuigi tihedad ei olnud, hoopis rohkem pidas ema kirjavahetust Rootsi sugulastega ja oma vanade sõpradega Prantsusmaal, Saksamaal ja Šveitsis. Millest oli minule palju kasu: meile saadeti prantsuskeelseid ja saksakeelseid raamatuid, sugulastelt saime ka eesti kirjanike teoseid, mis mind ja mu loomingut kahtlemata palju mõjutasid. Kooli lõpul lugesin läbi Camus' „Katku“ ja Sartre'i mälestused.

Samal ajal sattusin lugema venekeelset raamatut Atlantise mõistatusest. See viis mind mõttele, et tahan tulevikus selle mõistatusega tegelda. Ja ennekõike keeleteaduse ja folkloori kaudu. Uurida keeli ja pärimusi mõlemal pool

Atlandi ookeani ja leida, mis võiks neis olla sarnast. Hoo-
pis hiljem taipasin, et sarnasused Vana ja Uue Maailma
taimede-loomade vahel on tulemus mandrite-laamade
liikumisest, mitte sellest, et kunagi keset Atlandi ookeani
oleks asunud suurem manner. Folkloori, arhitektuuri ja
kultuuri sarnasuste seletamiseks pole Atlantist samuti tar-
vis. Geneetiliselt on Ameerika põliselanikud pärit nüüdsest
Ida-Aasiast. Kuid toona ma seda kõike ei teadnud, kujut-
lus kadunud mandrist oli nii haarav mulle nagu paljudele
kirjanikkudele. Näiteks venelasele Merežkovskile, kes on
Atlantisest kirjutanud terve raamatu. Mina läksingi juba
abituriendina ülikooli orientalistikakabinetti õppima Pent
Nurmekunna käe all araabia keelt: see keel on ju kasutu-
sel Põhja-Aafrikas ja tema kaudu pääseb ligi teistele selle
piirkonna keeltele, näiteks berberi keeltele. Nii oli ka Atlan-
tis ilmselt midagi, mis lükkas mu vene-huvid mõnevõrra
kõrvale. Aga huvi keelte ja filoloogia vastu ei kadunud.
Kui koolis tekkis võimalus õppida vabatahtlikult ladina ja
soome keelt, kasutasin seda muidugi.

Ladina keelt õpetas meile minu vanaisa hää tuttav ja
üpris omapärane inimene – Rooma õiguse spetsialist, pro-
fessor Elmar Ilus. Ta oli parajasti jäänud tööta, kuna tuden-
gid olid sõjaväkke saatmise eel laamendanud sõjakomissa-
riaadi juures ja vana professor oli olnud mingi aja nendega,
kuigi muidugi mitte laamendades. Ilusa käest õppisin siis
ladina grammatika aluseid ja hulga fraase, nagu *lex dura*,
sed lex, *summum ius*, *summa iniuria* jt, mis vanale juristile
olid muidugi kodused. Soome keelt õpetas meile ülikooli